

ПОЛІТИЧНА ВЛАДА І ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

УДК 321.01(477)

*Мироненко Петро Володимирович,
кандидат політичних наук,
директор Міжнародного інституту
гуманітарних технологій*

ПОЛІАРХІЯ ЯК ФОРМА ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ

У даній статті здійснено аналіз поліархії як універсальної системи консолідації демократичних цінностей, створено модель організації державної влади у відповідності з фундаментальними принципами Р. Даля та визначено реальний стан демократичних конфігурацій в Україні.

***Ключові слова:** форма державного правління, ліберальна ідеологія, поліархія, рівність, парламентаризм, плюралізм.*

Квінтесенцією сучасного політичного процесу виступає універсалізація демократичних засад моделювання державного правління та адаптації архетипів ліберальної модернізації соціально-політичного простору. Ключовим атрибутом прогресивних держав даної формації виступає консенсус суспільних ініціатив та елітарних інтенцій в напрямку розвитку демократичних принципів організації політичного улаштування владних інституцій. Міжнародна кон'юнктура детермінує розповсюдження демократичних цінностей в сфері державного будівництва і спрямована на нівелювання потенційного становлення авторитарних форм правління, опозиційних тенденції превалювання демократичних канонів. Хоча даний процес давно займає важливу позицію в часово-просторовому континуумі, актуальним залишається питання конструювання універсальної програми реалізації демократичної концепції в сфері функціонування соціально-політичного середовища, здатної інтегрувати численні механізми, принципи та особливості демократичної парадигми сформовані в рамках еволюції розуміння сутності даного концепту суспільством та відображених у працях класиків світової політичної думки. У даному аспекті поліархія виступає своєрідним індикатором повноти та якості консолідації демократичних алгоритмів під час проекції форми державного правління та політичного режиму.

Питання досягнення ідеальних пропорцій сфери впливу державної влади та діапазону поширення індивідуальних свобод в рамках демократичної парадигми стало об'єктом дослідження представників різноманітних наукових традицій, шкіл та епох, серед яких варто виокремити доробок Ж.-Ж. Руссо, Ш.-Л. Монтеск'є, Т. Джефферсона, А. Де Токвіля, Дж. С. Мілля, Дж. Сарторі, Д. Гелда, Ф. Гаєка, С. Верби. В Україні зазначеною проблемою займаються О. Проценко, В. Шаповал, О. Ярмиш, Р. Павленко. В даному дослідженні особлива увага приділена працям Р. Даля, які стали теоретичною основою поняття «поліархія».

Головна мета роботи полягає у визначенні закономірностей конструювання форми державного правління на основі функціональних механізмів поліархії та систематизації фундаментальних принципів демократичного політичного режиму з урахуванням можливостей їх практичного втілення в контексті моделювання ідеальної соціально-політичної системи. Для досягнення поставленої наукової цілі у дослідженні здійснено проекцію форми правління, яка б відповідала критеріям поліархії Р. Даля і проаналізовано можливість реалізації конструкції даного типу в українських соціально-політичних реаліях.

Розподіл політичних преференцій та визначення політичних статусів в рамках організації державного правління завжди залишається точкою конфронтації соціальних інтересів. Амбівалентний характер низки демократичних принципів залишає відбиток на

неоднозначності інтерпретації проблемних позицій демократичного превалювання над альтернативними політичними технологічними матрицями державного конструювання в контексті досягнення ідеальної форми моделювання політичної системи. Зокрема відкрите питання визначенні ролі еліт в конфігураціях демократичного режиму, досягнення балансу в плюралізмі соціальних інтенцій та нівелювання «тиранії» більшості при формуванні вектора державної політики. Наприклад, А. де Токвіль закріплює за лідерами демократичного суспільства наступну функціональну програму: «Розвивати демократію – оживляти переконання, зберігати традиції, регулювати імпульси, замінювати крок за кроком відсутність суспільного досвіду знанням справ і сліпі інстинкти розумінням істинних інтересів; адаптувати правління до часу і місця; видозмінювати його у відповідності з обставинами та індивідуальними інтенціями» [1, с. 7]. Сентенцією даного висловлювання виступає «просвітницький» характер діяльності політичних еліт в рамках демократичного устрою з метою вдосконалення механізмів участі соціуму в державотворчих процесах та підвищення рівня політичної компетенції та свідомості. В свою чергу Й. Шумпетер виразив сумніви стосовно ключового аргументу демократичного ідеалу – «влади народу»: «Демократія не означає і не може означати реальне правління суспільства в контексті очевидного значення термінів «суспільство» і «управління». Демократія означає тільки те, що народ має можливість прийняти чи відхилити людей які управляють ними.... Один з аспектів даного твердження може бути виражений ототожненням демократії з владою політиків» [2, с. 143]. Інший дослідник демократичного улаштування політичного простору Дж. Сарторі відзначає рівновагу артикуляції ініціатив соціальних прошарків: «Попри те, що гасло демократії – врядуванні більшості, саме повага до прав меншості та захист цих прав підтримують динаміку й механіку демократії. Словом, права меншості – неодмінна умова самого демократичного процесу. Якщо ми віддані цьому процесу, тоді ми повинні бути прихильні до врядування більшості, стриманого та обмеженого правами меншості» [3, с. 38]. Відтак, ефективність механізмів демократичного регулювання соціально-політичних відносин заснована на врахуванні інтересів меншості та встановленні рамок домінування більшості. Порушення даної тенденції ускладнює консолідацію демократичного політичного режиму та сприяє девіації від ідеалів демократичної форми правління.

Таким чином, гетерогенність теоретичних засад та практичного досвіду організації соціально-політичної системи заснованої на ідейній матриці демократичних алгоритмів державного конструювання актуалізує питання можливостей досягнення ідеальної структури правління в рамках демократичної ідеологічної площини. Відповідь на яке потребує встановлення чітких індикаторів ефективності функціонування державної системи, балансування політичних прерогатив та відповідності демократичним канонам. Аналізуючи потенційні бар'єри імплементації демократичних параметрів в програму державного будівництва, Р. Даль виокремлює ключовий інструмент диференціації ефективності демократичного устрою – збереження індивідуальних прав особистості з метою нівелювання небезпеки встановлення тиранії [4, с. 273]. Даний аспект ліг в основу концепції автора стосовно продуктивності мобілізації демократичних засад моделювання політичного середовища. Фундаментальним концептом вчення науковця виступає «поліархія», теоретичні основи якої були представлені у праці «Поліархія: участь та опозиція» [5]. В уявленнях Р. Далья поняття «поліархія» виступає своєрідним каталізатором формування ідеальної демократичної моделі, заснованої на системі ключових інститутів ліберальної ідеології, що розрізняє утворені в рамках ліберальної доктрини політичні режими за рівнем демократичної консолідації [6, с. 121-122]. Таким чином, дослідник обґрунтував власну теорію представницької демократії, що базується на врахуванні ідейного плюралізму соціальних інтенцій та існуванні механізмів рівномірного впливу груп інтересів на управлінські рішення [7, с. 63-90].

В рамках нашого дослідження, категорія «поліархія» використовується як теоретична матриця, що включає набір фундаментальних технологій практичного політичного

конструювання та соціального регулювання на шляху формування ідеального державного правління. Дана інтерпретація дозволяє узагальнити сутність та практичну цінність ключових принципів поліархії, створити універсальні схеми демократичної консолідації і визначити ефективність функціонування політичної системи ліберального типу. Окрім того, аналіз структурних конфігурацій поліархії дозволить сформулювати можливі тенденції організації форми державного правління та відобразити базові інститути зазначеної ідейної платформи демократії на функціональних критеріях державного апарату.

Р. Даль моделюючи власний формат ідеального демократичного режиму виокремлює наступні елементи:

- ефективна участь: до того як політичне рішення прийнято правлінням, усі члени суспільства повинні володіти рівними та ефективними можливостями презентації власної позиції;

- рівність у голосуванні: коли настає момент прийняття рішення, кожен представник суспільства повинен бути забезпечений рівнозначним та дієвим правом голосу і всі голоси мають бути враховані;

- досягнення розуміння через інформування: протягом визначеного проміжку часу, кожен громадянин має отримати однакові та реальні можливості ознайомлення з ключовими векторами державної політики та їх вірогідними результатами;

- вирішальний контроль над програмою політичних рішень: виключно народ володіє нагодою визначення питань програми порядку денного. В рамках даного пункту, демократичний процес потребує перманентного функціонування трьох попередніх ознак. Вектор державної політики мусить бути відкритим для корегування суспільними ініціативами.

- інклюзивність: наділення кожного представника соціуму політичним правом участі у державотворчих процесах передбачених попередніми критеріями;

- гарантія фундаментальних прав: необхідною умовою ідеальної демократії виступає захист вищевказаних індивідуальних прав та свобод особистості законодавством [6, с.8-10].

Окрім того, важливими структурними складовими практичного втілення поліархії являються варіативні соціально-економічні показники: високий рівень економічного благополуччя, урбанізація, індустріалізація, диференціація професійної діяльності та ріст валового національного продукту [8, с. 19]. Отже, поліархія – це демократична модель політичних конфігурацій заснована на рівноправній конкуренції індивідуальних інтересів в рамках плюралізму ідеологічного контенту суспільних ініціатив та консолідації позитивних економічних детермінант. Проте, даний продукт лібералізації та активізації динаміки суспільної діяльності не виключає необхідності існування функціонального державного апарату здатного інтенсифікувати раціоналізацію рівнозначної конфронтації соціальних інтенцій шляхом балансування суспільних відносин через консенсус у прийнятті політичних рішень. Квінтесенція діяльності управлінської структури «поліархічної» формації полягає в забезпеченні повноцінної артикуляції очікувань соціуму та їх врахуванні при визначенні курсу державної політики. Як результат, постає питання: який тип державного правління ідеально відповідає системним ознакам поліархії?

Превалювання суспільних інтересів у розподілі пріоритетів політичного середовища вимагає існування дієвої, плюралістичної партійної системи, що виступає релевантною характеристикою представницької демократії [9, с. 36]. Кожне політичне об'єднання спрямовує вектор власної діяльності на вираження та агрегування суспільних інтересів у відповідності з напрямком політичної ідентифікації. Політичний інститут, здатний забезпечити візуалізацію соціальних інтенцій на державному рівні та продукувати плюралізм ідейного наповнення управлінської політики – парламент. Закріплення за виборчим правом статусу єдиного механізму формування кадрового складу парламентської інстанції забезпечує реалізацію у політичному процесі ключових атрибутів поліархії – волевиявлення громадян та вирішального впливу на державотворчі процедури. Таким чином, парламент –

незамінний елемент ідеального демократичного режиму. До того ж, варто врахувати концепцію «делегативної демократії» Г. О'Донела, яка заснована на деструктивному прояві демократичних модифікацій викликаних узурпацією законотворчих прерогатив парламенту, надмірною централізацією політичної влади та тотальним превалюванням президентського інституту над політичними партіями, що являється повним антиподом представницької демократії [10, с. 130]. Отже, при розмежуванні владних прерогатив президентської і парламентської інстанцій при формуванні державного правління, поліархія вимагає домінування саме колегіального представницького органу. Відтак, ідеальною формою організаційних конфігурацій політичної системи в контексті реалізації критеріїв поліархії Р. Даля можна вважати парламентську форму правління.

Доцільність змішаного формату інституалізації політичного простору з перевагою парламенту у концентрації політичних прерогатив (так званого парламентсько-президентського типу) залежить від диференціації політичних функцій між владними інстанціями та ефективної реалізації механізму «стримування і противаг» направленою на нівелювання можливостей зосередження влади в руках президента з подальшою трансформацією у президентсько-парламентську або виключно президентську форму та ліквідацію персоніфікованого характеру державної політики. За умов стратифікації функціональних прерогатив гілок правління та обмеження експропріації рівномірно розподіленої політичної влади встановлюється баланс кореляції президентського та парламентського інститутів і не порушуються фундаментальні принципи артикуляції ідейного різноманіття суспільних інтересів.

Важливим аспектом функціонування державного апарату даного типу виступає взаємозв'язок між політичними елітами та суспільством. Ключова ознака поліархії полягає в орієнтації еліти на плюралізм ініціатив і потреб соціуму та виправдання очікування груп інтересів [7, с. 72]. Як результат, можливість отримання владних привілеїв конкуруючих політичних сил залежить виключно від мобілізації політичного ресурсу, що відображається на створеному алгоритмі діяльності державної структури в рамках поліархії: визначення політичного курсу в залежності від суспільних очікувань та підзвітність народу за результати політичних рішень з метою раціонально-легальної легітимації та здобуття подальшої електоральної підтримки.

Якщо виборчі процедури, референдуми та можливість вступу до політичних організацій створюють в ідеалі передумови для участі громадян в державотворчих процесах та визначення векторів державної політики і прийняття окремих політичних рішень, постає питання існування механізмів здійснення суспільного контролю за функціонуванням політичних еліт. Адже, існує небезпека цілковитої трансформації «підзвітної демократичної моделі поліархії» в «централізм політичного домінування делегативної демократії» чи «автономну від суспільних інтересів демократичну конкуренцію еліт», що на практиці стане відхиленням орієнтації державного управління від плюралізму соціальних потреб в сторону тотальної концентрації політичної влади чи гонитві політичних еліт за утриманням владного ресурсу без ідентифікації власних інтересів з ініціативами суспільства. На думку Р. Даля вирішення даної проблеми можливе за допомогою симбіозу конструктивної опозиції та динамічного соціуму з високим рівнем демократичної культури [4, с. 320].

Інтеграція даного чинника в моделювання сприятливої для поліархії форми державного правління з належним рівнем організації механізмів функціонування владної системи детермінує необхідність створення ефективного інституту місцевого самоврядування та розвитку громадянського суспільства з високим рівнем політичної активності, плюралізмом ідейної спрямованості й конкурентної терпимості, вираженої у конструктивному ставленні до альтернативних інтересів представників громади. Активізація динаміки росту суспільної участі у політичному процесі заснована на принципах компетентності, толерантності та плюралізму дозволяє обмежити процедурний характер діяльності еліт, що знаходить відображення у суб'єктивному виборі орієнтації на

електоральні потреби чи на виключно індивідуальні інтереси, і створити передумови для громадського контролю за програмою управлінських рішень та результатами їх виконання. Наявність нонконформістських політичних сил у парламенті здатна забезпечити мінімізацію превалювання більшості, абстрагувати архетипи владного функціонування від «тиранії над меншістю» та мотивувати представників діючої влади до комплексного врахування плюралізму суспільної думки при вирішенні питань національного характеру.

Продуктивна діяльність органів місцевого самоврядування в ієрархії функціональних інстанцій державного апарату зумовлює територіальну сегментацію політичних ініціатив в залежності від суспільних потреб та інтенсифікує реалізацію громадянських інтересів. Диференціація державних рівнів прийняття політичних рішень посилює плюралізм політичної ідентифікації соціуму та забезпечує рівноправність конкуренції суспільних інтересів.

Вищезазначена гарантія індивідуальних прав і свобод та паритет політичної участі у державотворчих процесах потребує дієвої законодавчої регламентації. Як результат, важливим елементом конфігурацій державного правління в рамках поліархії виступає незалежна судова гілка влади, здатна регулювати принципи політичних взаємовідносин, нівелювати дисонанс конкуренції суспільних інтересів та обмежувати потенційну концентрацію політичної влади в руках окремих політичних акторів. Юрисдикція судової системи зобов'язана поширюватись на вирішення варіативних проявів інтенціональних конфронтацій та декларувати рівноправність політичних можливостей суспільних груп.

Концепція поліархії передбачає наявність універсальних демократичних канонів, реалізація яких створює передумови для моделювання ідеального політичного режиму з ефективним державним правлінням. Проте, ідеалістична мета даної теорії не уникає критичних інтерпретацій поліархії, як деструктивного шаблону продуктивного державного устрою. Зокрема В. Робінсон розцінює поліархію як синтетичну конструкцію маніпулятивного характеру в контексті імперіалістичного домінування транснаціональних політико-економічних еліт шляхом глобального продукування демократичних цінностей: «Поліархія чи «демократія низької інтенсивності» – структурна ознака нового світового порядку: глобальна політична система, що відповідає глобальній економіці підконтрольній гегемонії транснаціональних еліт, що виступають агентами транснаціонального капіталу» [11, с. 4]. Сентенція даної позиції полягає в дисфункції рівномірного розподілу політичних авторитетів та цінностей і формування сприятливого середовища для тотального превалювання елітарних груп у конкуренції суспільних інтересів. Додатковим аргументом для негативного трактування мобілізації архетипів конструювання політичної системи характерних ліберальній ідеологічній матриці можна вважати сучасну кризу капіталізму та проблему повноцінного функціонування інструментів і механізмів регламентування ліберальних закономірностей організації політичного простору з диспропорційним розподілом політично-економічних можливостей різних соціальних груп й політичних акторів [12]. У даному випадку, інтенції формування ідеальної моделі демократії в рамках поліархії, при дисбалансі ключових функціональних аспектів, на практиці перетворюються в тенденцію нав'язування суб'єктивних інтересів привілейованих груп з розширенням арсеналу суспільних можливостей участі у політичному процесі.

Складність інтеграції базових інститутів поліархії у праксеологічний вимір обумовлює амбівалентне трактування ефективності результатів конструювання політичної системи даного формату. Цілковита реалізація пропорцій демократичного устрою політичного правління зумовлює успішність поліархії, але деструкція однієї кондиції детермінує деформацію соціальної рівноваги та крах політичних конфігурацій усієї структури. Діапазон потенційних можливостей моделювання соціально-політичного середовища, як продукту консолідації поліархії можна прослідкувати на прикладі окремої країни. Скажімо Україна продовжує перебувати на етапі трансформації політичного устрою і в рамках програми політичних реформ перехідного періоду визначено курс на становлення

демократичних канонів функціонування політичної системи. Але чи досягли процедури модернізації форми державного правління та методики здійснення політики завершальної стадії ідеальної моделі поліархії? Фінансове становище сучасної України не можна розцінювати як каталізатор вдосконалення політичних механізмів в контексті поліархії, так як в пасиві української економіки знаходиться високий рівень соціального розшарування та низький показник валового національного продукту. Стосовно рівності прав і свобод громадян України, як ключового індикатора поліархії, то дані прерогативи закріплені в Конституції країни. Кадровий склад державних інститутів формується за допомогою загальних виборчих механізмів, а різноманіття політичних партій з варіативною ідеологічною спрямованістю забезпечують артикуляцію плюралістичних суспільних інтересів. Проте в той же час порушено важливі принципи поліархії – рівномірна диференціація політичної влади та активізація конструктивної діяльності політичної опозиції. Президентсько-парламентська форма правління детермінує отримання функціональних преференцій у сфері визначення діапазону управлінської діяльності президентської інстанцією, що одночасно з низькою динамікою ефективної участі опозиційних сил парламенту в прийнятті політичних рішень національного масштабу сприяє централізації політичних ресурсів в руках правлячої еліти та нівелює потенціал ідейного плюралізму. Порушення рівноваги політично-економічних прерогатив у суспільній структурі та в режимі функціонування державного апарату породжує деформацію ідеального типу поліархії та викликає дисонанс рівноправної політичної участі та паритету можливостей накопичення фінансових активів. Як результат, в класифікації політичних систем за рівнем демократичної консолідації Р. Даля, українська модель державного управління може отримати наступну інтерпретацію: «Проводяться значимі чесні вибори, але піддаються тиску окремі незалежні політичні організації та применшується динаміка певних проявів суспільного нонконформізму, окрім того офіційна влада наділена певними преференціями в тому числі й в інформаційній презентації» [6, с. 121].

Загалом, теорія потенційного конструювання ідеального політичного устрою в рамках реалізації фундаментальних принципів поліархії адаптованих з ліберальної ідеологічної матриці володіє неоднозначним характером. З однієї сторони демократична філософія зазнає нещадної критики від противників імпліцитної політики імперіалізму транснаціональних політичних груп і в рамках кризи капіталістичної ідеології сприймається ними як нерадикальний метод глобальної політичної еліти мобілізований для експропріації фінансових активів та контролю над політичними ресурсами менш впливових представників міжнародної арени через нав'язування архетипів демократичного моделювання державного правління [11, с. 318]. З іншої сторони за формулю політичних конфігурацій даного формату закріплено статус найбільш ефективного режиму, здатного інтенсифікувати ріст економічних показників, соціальних благ та становлення універсального державного апарату. В будь-якому випадку, практична імплементація базових елементів поліархії в програму соціально-політичної реальності вимагає відповідного улаштування форми державного правління. Інституалізація політичного простору даного характеру відбувається на основі теоретичних засад цілковитої рівноваги суспільних свобод і можливостей помножених на плюралізм політичної ідентифікації та різноманіття ідейних переконань. Важливим аспектом державного устрою сформованого в рамках поліархії виступає продуктивна артикуляція суспільних ініціатив та матеріалізація потенціалу конкуренції політичного плюралізму. Дієвим інструментом встановлення балансу ідейних конфронтацій можна вважати парламентаризм, як спосіб організації державної влади. Якщо ж форма державного правління змішана і не виключає функціональних преференцій президентського інституту, то ключовою умовою досягнення поліархії являється диференціація політичних прерогатив владних інстанцій з нівелюванням можливостей централізації політичних повноваження та наданням процедурі прийняття політичних рішень персоніфікованого характеру. Таким чином, найкращі передумови для реалізації таких ідеалів поліархії як право вибору та

візуалізації власних інтересів через політичну ідентифікацію створює парламентська чи парламентсько-президентська республіка. Організація політичної влади та функціональних прерогатив державних інститутів даного типу може інтерпретуватись як асиміляція ідейної матриці поліархії в рамках конструювання ефективної моделі державного правління.

Література:

1. Tocqueville A. Democracy in America / A. Tocqueville. – Library of America, 2004 – 941 p.
2. Held D. Models of Democracy / D. Held. – Stanford University Press, 2006 – 338 p.
3. Демократія: Антологія. / Упоряд. О. Проценко. – К.: «Смолоскип», 2005. – 1108 с. – («Політичні цінності»).
4. Dahl R. A., Lindblom C. E. Politics, Economics, and Welfare / R. A. Dahl., C. E. Lindblom. – Transaction Publishers, 1953 – 557 p.
5. Dahl R. A. Polyarchy: Participation and Opposition / R. A. Dahl. – Yale University Press, 1971 – 257 p.
6. Dahl R. A. On Political Equality/ R. A. Dahl. – Yale University Press, 2007 – 142 p.
7. Dahl R. A. A Preface to Democratic Theory, Expanded Edition/ R. A. Dahl. – University of Chicago Press, 2006 – 176 p.
8. Dahl R. A., Tuftes E. R. Size and Democracy / R. A. Dahl. – Stanford University Press, 1973 – 148 p.
9. Abrams E. Democracy – how Direct?: Views from the Founding Era and the Polling Era / E. Abrams. – Rowman & Littlefield, 2002 – 134 p.
10. Linz J., Valenzuela A. The Failure of Presidential Democracy. Volume 1 / J. Linz, A. Valenzuela. – JHU Press, 1994 – 192 p.
11. Robinson W. I. Promoting Polyarchy: Globalization, US Intervention, and Hegemony / W. I. Robinson. – Cambridge University Press, 1996 – 466 p.
12. Secchi C., Villafranca A. Liberalism in Crisis?: European Economic Governance in the Age of Turbulence / C. Secchi, A. Villafranca. – Edward Elgar Publishing, 2009 – 214 p.

Мироненко П. В. Полиархия как форма государственного правления

В статье осуществлен анализ полиархии как универсальной системы консолидации демократических ценностей, создана модель организации государственной власти в соответствии с фундаментальными принципами Р. Даля и определено реальное состояние демократических конфигураций в Украине.

Ключевые слова: форма государственного правления, либеральная идеология, полиархия, равенство, парламентаризм, плюрализм.

Myronenko P. Polyarchy as a state governing form

This article deals with analyses of polyarchy as a universal system of democratic values consolidation, creation of state authority organization model that corresponds to R. Dahl's fundamental principles and definition of real conditions of democratic configuration in Ukraine.

Keywords: state governing form, liberal ideology, polyarchy, equality, parliamentarism, pluralism.